

על התפילה

האם התפילה מסוגלת לשנות את המציאות

הקדמה

התפילה נמצאת במרכז הקונצנזוס היהודי. היא תופסת נפח זמן מרכזי בחייו של עובד ה' והיא מהווה גורם מרכזי בעולם היהדות. עם זאת, התפילה מהווה גורם בעייתי בתחום התיאולוגי. ראשית, עצם המפגש של האדם עם הקב"ה ויצירת דו השיח היא תפיסה מפתיעה. שנית, ההנחה בה הקב"ה מאזין לתפילותינו ונענה להן מפריעה לאמונת היסוד שלנו שהקב"ה לא נתון לשינויים. מעבר לכך, גם במישור הקיומי התפילה יוצרת דיסוננס משום שהאדם המתפלל לא חש באמת את פעולת התפילה. יוצא אפוא, כי היהודי הממוצע מבלה כיום זמן רב בבית הכנסת בביצוע פעולת התפילה תוך ניתוק רגשי, ולמעשה מכלה את זמנו לריק. אין אנו מתיימרים להציג אמירה חותכת של היהדות מהי התפילה. מטרת מאמר היא ליצור חיבור בין המתפלל ובית תפילתו. אשר על כן, במהלך המאמר נסקור מספר שיטות של הוגי דעות שונים ביהדות העוסקות בתפילה. תקוותנו היא כי קורא המאמר יבחר את השיטה הקרובה אל ליבו ומתוך כך ייצור את תפילתו אליה הוא יתחבר.

בחרנו להציג את השיטות לא באופן כרונולוגי אלא על פי חלוקה תוכנית. בחלק הראשון של המאמר נציג את השיטות המניחות כי התפילה אכן משנה את המציאות באופן הפשטני של המילה. נציג התמודדויות של הוגים שונים בשאלת שנוי הקב"ה בעקבות התפילה. בחלק השני נסקור את השיטות המניחות כי התפילה לא פועלת באופן פרקטי על העולם. נציג דעות שונות המתארות את מטרת התפילה ואת מושא פעולתה, פעמים שאף אותו הוגה מביא הסברים שונים לתפילה, ולכן הוא יצויין בשני חלקי המאמר. בסופו של דבר, בחלק האחרון, נציג בקצרה היבטים נוספים של הוגים אשר לא בהכרח נכנסים להגדרות של שני החלקים הראשונים שהצגנו.

חלק א

מאז ומתמיד היה ברור בעולם היהדות כי התפילה פועלת במציאות. אשר על כן, אף אחד לא העז לערער על עצם מוסד התפילה. אולם, בימי הביניים התעוררה בכל עוזה הפילוסופיה הכללית אשר בעקבותיה היה ברור כי הקב"ה איננו ניתן לשינוי. לכן נדרשו הראשונים להסביר כיצד מחד התפילה אכן פועלת במציאות, ומאידך איננה משנה את הא-לוהים.

ההנחה הבסיסית של הדעות המובאות בחלק זה היא כי התפילה אכן משנה את המציאות. לאור זאת נתקלו כל השיטות בשאלת שנוי הרצון הא-לוהי. לאמור, אם התפילה אכן נענית, נראה כאילו לקב"ה הייתה מחשבה ראשונית אחת ואילו בעקבות התפילה היא השתנתה. לאור שאלה זו ניגשו ההוגים השונים להציג את פעולת התפילה. נתחיל אם כן בשיטת ר"י אלבו.

ר"י אלבו¹

הר"י אלבו מניח כהנחת יסוד שהתפילה מועילה. הוא לא טורח להוכיח שעצם מעשה התפילה מועיל משום שהדבר פשוט לו. אולם נוצרת בעיה לאור ההנחה שרצון ה' לא משתנה, שהרי אם כן מה התפילה עושה? לכן, מסביר ר"י אלבו שלא רצון ה' משתנה אלא דרגת האדם. הקב"ה מוריד גזרות לעולם לטוב ולרע לפי דרגות

1. ספר העיקרים, מאמר רביעי, פרק יח.

קבועות מראש. האדם נע מדרגה לדרגה באמצעות תפילה, תורה ומעשים טובים, וכך בעצם משנה את הגזרות שהוא מקבל. יש להדגיש כי ר"י אלבו לא מתייחס לידיעת הקב"ה ולא נכנס לחשבונות שלו. לדוגמה, האדם שעושה מעשים רעים נמצא במקום בו יורדות מהשמים גזרות רעות. בכדי לשנות את מצבו הוא לא משנה את עצם רצון ה', אלא על ידי מעשים טובים הוא עובר למקום בו הקב"ה מוריד גזרות טובות. וכן להפך, אדם שנמצא במקום עם גזרות טובות ועושה מעשים רעים מעביר את עצמו למקום עם גזרות רעות, אבל רצון ה' לא השתנה. יוצא אפוא כי הר"י אלבו מניח שרצון הקב"ה קבוע ורק דרגת האדם משתנה על פי מעשיו ותפילותיו.²

הרמח"ל³

הרמח"ל מניח כי הקב"ה רוצה להשפיע שפע. תפקיד התפילה הוא להוריד שפע לעולם ולשנות את המציאות. כלומר, כאשר האדם מתפלל הוא מבקש את פני ה' ומנסה להתקשר אליו, ועל ידי החיבור הוא קולט את השפע. בעקבות הסבר זה עולה השאלה של שינוי הרצון של הקב"ה. לאור דבריו יש להסביר כי רצונו המקורי של הקב"ה הוא להשפיע טובה לעולם. התפילה לא משנה את רצונו אלא רק מאפשרת לשפע להתקבל על ידי בני האדם ולהוריד אותו לעולם. משל למה הדבר דומה – לגלי רדיו שמסתובבים בעולם. הגלים מסתובבים בלא קשר למעשה האדם, בדומה לרצון הקב"ה שאיננו משתנה. אולם בכדי לשמוע את הרדיו יש לכוון את התדר, וזה תפקיד התפילה – להתעורר אל ה' בצורה שתעביר את השפע שהקב"ה רוצה להשפיע לעולם.

הרשב"א⁴

הרשב"א קובע באופן חד משמעי שהתפילה אכן משנה את רצון הקב"ה ואת המציאות בהתאם. מבחינה זו, שיטת הרשב"א מתיישבת על לב המתפלל בצורה נפלאה. לאמור, האדם המתפלל חש כי הקב"ה מאזין לתפילותיו וכי בקשותיו נענות. זאת ועוד, פירושו מסתבר במילות התפילה שהרי בפשט הטקסט האדם מבקש מהאל-ל לשנות את רצונו ואת המציאות בכדי שהיא תתאים לרצון האדם. מעבר למנגון של השכר והעונש שמקיים הקב"ה בעולם, ישנו מנגון נוסף והוא התפילה. דהיינו, האדם רשאי להעלות את בקשותיו לפני הקב"ה וייתכן שהקב"ה אכן ימלא את בקשותיו. כלומר, הקב"ה נותן לגיטימציה לרצון האדם הפרטי ולכן אם האדם מתפלל ומבקש צורך, הקב"ה מוכן למלא את בקשתו כשם שפעמים אב ממלא אחר בקשת בנו הקטן, אפילו שלא מתוך שכר או עונש. כאן נכנס הרשב"א למלכוד. הרי איך יכול להיות שרצונו של ה' משתנה? הרי זו פגיעה בשלמותו יתברך. כלומר אם הקב"ה, לדוגמה, רוצה שביום מסוים לא ירד גשם כדרך הטבע והאדם מתפלל לגשם, אז לפי ההסבר של הרשב"א ייתכן כי הקב"ה ישנה את תוכניתו ויוריד גשם. ואם כן, יוצא כי רצונו המקורי של הקב"ה לא להוריד את הגשם לא היה מושלם, ולפיכך יש כאן כפירה בשלמותו של הקב"ה. על שאלה זו עונה הרשב"א כי שינוי רצונו של ה' היה מתוכנן. כלומר, הרשב"א סבור כי בבריאת העולם, חוץ מכוחות הטבע, ה' קבע עוד חוק, את 'חוק התפילה', אשר קובע כי רצונו של ה' יכול להשתנות בעקבות התפילה, וזהו רצונו. זאת אומרת, ה' רצה שרצונו ישתנה בעקבות התפילה, ולכן אין כאן פגיעה או אי שלמות ברצונו הקודם של ה' משום שרצונו האמיתי הוא שרצונו יוכל להשתנות. רעיון זה דומה לרעיון הצמצום. כשם שבצמצום הקב"ה 'מכפיף' את רצונו בפני הקיום הסופי ובפני הבחירה האנושית, כך בתפילה הוא 'מכפיף' את

2. לאור זאת נפתרת לשיטת ר"י אלבו שאלת צדיק ורע לו ורשע וטוב לו. נקודת המוצא של הצדיק שרע לו נמצאת במקום נמוך במיוחד ולכן הרבה גזרות רעות נוחות עליו. אשר על כן, נראה כי על אף מעשיו הטובים הקב"ה גומל לו רעה. אולם אין זה נכון, כי מעשיו אמנם מעלים אותו לדרגות גבוהות יותר משהיה קודם אך בגלל שנקודת המוצא הייתה כל כך נמוכה נראה כאילו ה' גומל לו רעה. וכן להפך – הרשע. הרשע התחיל את חייו מנקודת מוצא מאוד גבוהה עם שפע רב משמים. לכן, למרות מעשיו הרעים נראה כאילו ה' גומל לו טובה, אולם למעשה הוא יורד במדרגות כל הזמן. יש לציין כי הר"י אלבו לא נכנס לשאלת ה'למה' ולחשבונותיו של הקב"ה.

3. דרך ה', חלק ד, פרק חמישי. בחלק השני של המאמר נביא הסבר נוסף משמו של המהר"ל.

4. שו"ת הרשב"א חלק ה סימן נ.

רצונו בפני רצון האדם המתגלה בתפילה. בקצרה, הרשב"א קובע חד משמעית כי רצון ה' יתברך ניתן לשינוי על ידי התפילה, וזאת משום שרצונו של הקב"ה הוא לקבל את התפילה ולתת מקום לרצון בני האדם.⁵

מהר"ל

המהר"ל מציע בדבריו מספר הסברים למהות התפילה. שנים מההסברים מניחים שהתפילה לא משנה את המציאות ולכן נדון בהם בחלק הבא. כעת נדון בהסבר שמכוון באמת למציאות בה האדם מבקש מהקב"ה שימלא את מבוקשו. נקודה זו מסובכת משום שהמהר"ל טורח להדגיש כי לא מדובר בבקשה גשמית בעלמא להנאה משום שאז זה כ'תפילת שיכור'. לאור זאת הוא מסביר כי התפילה היא לא חלק ממערכת של השכר והעונש והיא אינה תלויה בכך, אלא היא מערכת חיצונית בה האדם מבקש והקב"ה ממלא את רצון האדם. לכן בניגוד למערכת של שכר ועונש, שם האדם מקבל שפע להנאה בעלמא, במערכת של התפילה השפע נועד בהכרח לתחום הרוחני, שאם לא כך הוא לא ראוי לקבל את השפע. יש להדגיש כי בניגוד לרשב"א המהר"ל דורש שהבקשה תהיה לצורך עבודת ה' ולא להנאה בעלמא.

נציע אם כן את המנגנון של התפילה לאור הסבר זה של המהר"ל. כאשר אדם מבקש את צרכיו הגשמיים לכאורה, הוא באמת נגוע בשינוי רצון הקב"ה. אולם אם מסבירים כי כל מה שהוא מבקש זה על מנת שהוא יוכל לעבוד את הקב"ה יותר טוב, ממילא ברור כי רצונו הראשוני של הקב"ה הוא שהאדם יעבוד את הקב"ה, ולכן, כאשר האדם מבקש צורך כזה או אחר בשביל המטרה הזאת, אז זה מתאים לרצון ה'.

האדמו"ר מפאסצ'נה⁶

האדמו"ר מפאסצ'נה פותח במשל משמות רבה על מלך שהציל בת מלך אחת מיד ליסטים. לאחר כמה זמן רצה להינשא לה, ולא רצתה לדבר עימו, ולכן המלך גירה בה ליסטים כדי שתצעק אליו ותבקש עזרה. הוא מסביר שה' עושה לנו את אותו הדבר. ה' רוצה שנדבר איתו ושנהיה קרובים אליו, אולם כאשר טוב לאדם, הוא לא יוצר קשר עם ה', ולכן ה' חייב להביא עלינו צרות בחיים כדי שנזדקק לו ונקרא אליו, וכך ייווצר קשר בינו לבנינו. אולם האדמו"ר לא מסתפק בכך, ואומר כי זוהי לא מטרתה הסופית של התפילה. הוא כותב כי לאחר שהאדם יתרגל לבקש על הצרות שבחיי ועל הדברים שיותר קלים לו, הוא יגיע למצב בו הוא מדבר איתו בהתלהבות גדולה ומפנים את קדושת ה'. כלומר, בתפילה הגבוהה יותר האדם אינו בא להתפלל על מנת להשיג מבוקש כזה או אחר, אלא סתם כדי לדבר עם הקב"ה.

לסיכום, לתפילה יש שני מישורים. במישור הראשון האדם מתפלל על מנת להשיג את מבוקשו. עצם השיחה מהווה פונקציה בכדי להשיג את בקשתו. במישור השני האדם המתפלל יחוש הידבקות בה' והתלהבות גדולה, ובתפילה הוא בעצם מבטא את החיבור לקב"ה. השיחה עצמה היא עיקר התפילה.

למסקנה יוצא כי התפילה גורמת לקב"ה להתערב במציאות ולשנות אותה לטובת המתפלל, אולם זה רק ברובד הראשון. ברובד העמוק יותר התפילה באה ליצור מסגרת בה האדם מתייחד עם הקב"ה ומידבק אליו, אם זה באמצעות בקשות פיקטיביות ואם על ידי התלהבות והתחברות גדולה. עם זאת, רצון הקב"ה לא משתנה משום שמלכתחילה הוא הביא את הצרות עליהם האדם מתפלל בכדי שהאדם יקרא אליו.

5. לגבי שאלה זו, עונה הרשב"א כי רצונו של ה' אכן יכול להשתנות מכיוון שהוא רצה מלכתחילה שרצונו ישתנה בעקבות התפילה. הרשב"א מדגים עקרון זה מתפילת ר"ה. הוא מביא גמרא בה נאמר כי בר"ה נקבעים כמות הגשמים שתרד באותה שנה, לאור זאת הוא שואל מה תועיל תפילות האנשים במשך השנה שהרי כמות הגשמים לא תשתנה בעקבות בקשתם. והוא עונה כי אמנם הקב"ה קובע מראש אולם זה לא מונע ממנו לשנות את העתיד בהתאם לתפילות בני האדם.

תשובתו היא על משקל הידיעה והבחירה. הקב"ה יודע מה יהיו מעשי בני האדם אבל זה לא מונע מבני האדם את הבחירה. כך היא יכולתו של הקב"ה לענות על תפילותיו מבלי שזה יפגע ברצונו המקורי.

דוגמא לשאלת שינוי הרצון היא השאלה האם הקב"ה יכול לברוא אבן שהוא אינו יכול להרימה. פשוט שהתשובה היא שהוא יכול להגביל את רצונו. כך למעשה ברא הקב"ה את העולם, הוא צמצם את עצמו על מנת לאפשר מקום לעולמם של בני האדם.

6. חובת התלמידים, פרק תשיעי, עמ' פה.

הרב קוק

הרב קוק, בהתייחסותו לתפילה, יוצא כנגד התפיסה הפרימיטיבית שרואה את התפילה ככלי בקשה אשר מסוגל לשנות את הרצון הא-לוהי. הרב קוק קובע בשמונה קבצים (א, תרסד) כי "החושב בתפילה שמשנה את הענין האלהי, הרי זה מחרף ומגדף". עם זאת, בעין אי"ה הרב קוק מציג שתי מטרות עקרוניות לתפילה:

יסוד הדברים, כי הנה תכלית התפילה הם שני דברים, האחד הוא ששם השי"ת חק בעולמו שע"י תפילת האדם יעשה לו צרכיו. והשנית, שיוציא האדם שלמותו מן הכח אל הפועל, בהיותו מסדר רעיונו לספר בגדולתו ית' ולהרגיל דעותיו וכל כחות נפשו לחזות בנועם ד', שהוא פרי החיים ותכלית השלמות.
עין אי"ה ברכות א, פרק א, פס' מח

הרב קוק כותב כי ישנן שתי מהויות לתפילה. האחת, מילוי בקשותיו של האדם, והשניה, הכרה בגדלות ה', וע"י כך הוצאה לפועל של שלמות האדם. יוצא מכאן כי הרב קוק סותר את עצמו כביכול, מכיוון שמצד אחד הנחת המוצא היא שאין ביכולתה של התפילה לשנות את המציאות, ואילו מהצד השני אנו רואים כי אחת המטרות של התפילה היא מילוי צרכיו של האדם. אם כן, איך ניתן למלא את בקשותיו של האדם, מבלי לשנות את רצון ה'. לאמור, כיצד עובד מנגנון התפילה. זאת ועוד, כיצד ע"י התפילה אנו אמורים להכיר בגדלות ה' וע"י כך להגיע לשלמות.

בספרו "אורות הקודש" מסביר הרב קוק את אופן פעולתה של התפילה:

ודאי הוא שתכונת התפלה שהיא פועלת, הוא מפני התעמקות הרצון. ורצונו של אדם הוא שביב מהרצון העליון הכללי, רצון היוצר, אשר נעשה בחפצו כל. אבל זאת הסגולה של הרצון היצירתי לא תופע כי אם לפי אותה ההשתקעות שהרצון הפרטי משתקע בשרשו. על כן אותו החפץ העמוק של השגת המבוקש המובע בתפילה, המתלקח ביותר על ידי רגשי הלב והסתערות הנפש, על ידי התפרצות החפץ וההעתרה, מצד עצמם לא היו יכולים לפעול, כי אם מצד שמקרבם את הרצון אל הבורא, אל יוצר כל, בזה הם מתגלים בטבעם.

אורות הקודש ג, לז

בפיסקה זו, אנו רואים כי הרב קוק מתאר את המנגנון בו התפילה עובדת. ההנחה הראשונה שלו היא שהמציאות נקבעת על ידי הרצון הכללי של הקב"ה. מובן שרצונו הפרטי של האדם לא מסוגל לשנות את המציאות. לכן, בשביל שהאדם יוכל לשנות את המציאות, הוא צריך לקרב את רצונו הפרטי לרצון הכללי ובכך הוא יצליח להשפיע על ההופעה במציאות.

הרב קוק כותב שבכל רצון פרטי ישנו שביב מהרצון הכללי, וזאת משום שרצונו של האדם אינם טבעיים לגמרי, אלא נגועים באינטרסים אישיים ובנגיעות. לכן ברור שכדי לקרב את רצונו הפרטי לרצון הכללי יש לזכך את הרצון הפרטי עד שהוא יגיע לשורשו. כלומר, על האדם לשאוף להגיע למצב בו רצונו איננו נגוע באינטרסים ובמניעים חיצוניים. ברגע שהאדם מגיע למקום בו הרצון שלו אותנטי לגמרי אזי הוא מתחבר לשורש רצונו, שזהו הרצון הכללי של ה', ועל יד כך המציאות יכולה להשתנות.

במקביל למילוי הרצון הטכני שמהווה רק מטרה אחת של התפילה האדם גם מזדכך, שזאת המטרה השנייה של התפילה. לאמור, על ידי ניקוי האינטרסים והתאוות האדם מתקרב לקב"ה ומוציא את שלמותו לפועל. למעשה, הרב קוק דורש מהאדם לזכך את רצונו לגמרי מכל דבר חיצוני.

האם כשהרב קוק אומר שהרצון צריך להיות מזוכך הוא מתכוון לכך שהאדם צריך להיות במודעות של קדושה, או שמא גם סתם בקשה תמימה מסוגלת להועיל?

נראה כי ישנם שני מישורים. במישור הראשון אנו מכירים את שיטת הרב קוק שמרחיבה את מושג הקדושה גם למקומות ששייכים לעולם החולין כביכול. לפיכך, משמעותו של זיכוך הרצון עליו מדבר הרב קוק היא שעל האדם להבין שצרכיו גם כן שייכים לעולם הקדושה וכך הוא מזכך את רצונו. לדוגמא, אדם שמתפלל על הגשם מזכך את רצונו על ידי ההבנה שגם העבודה בשדה היא חלק מעולם הקדושה ובכך הוא משיג שתי תוצאות. הראשונה היא השלמתו העצמית על ידי ההבנה כי גם העבודה בשדה שייכת לעולם הקדושה, והשנייה היא הורדת הגשם עצמו וסיפוק צרכיו ששייכים כאמור לעולם הקודש.⁷

ברובד השני ניתן לומר שזיכוך הרצון מברר את בקשת האדם שהיא באמת נצרכת, ולא נובעת מלחץ חברתי וכדומה. האדם לא נידרש לחיות במודעות של קודש, אלא רק במקום של רצון טבעי אמיתי שמחובר למקור הכללי ולא מגיע מתאוות סתמיות. לכן, אדם שמתפלל על הגשם בעצם מברר שרצונו טבעי ואותנטי ואפילו שהוא בכלל לא חושב על עולם של קדושה – בקשתו תיענה. בסופו של דבר, גם במישור זה התוצאות הסופיות דומות. הקב"ה נענה לבקשת האדם המזוככת, וגם הוא נהיה שלם יותר בכך שרצונו נקי וטהור. משום שכך האדם מחובר יותר לרצון הכללי של הקב"ה.

רבי פנחס מקוריץ

רבי פנחס מייצג זרם ייחודי בעולם החסידות. בניגוד לתנועה רחבה בראשות המגיד ממעזריטש ששללה את רעיון התפילה המבקשת, הפשוטה, רבי פנחס הטיף לחסידיו להתפלל על פרנסה דווקא:

**וכמה פעמים שמעתי שהיה מזהיר להתפלל על פרנסה ושאר הצטרפות ולהאמין
שהשם יתברך ימלא שאלתו בודאי! והוא מצוה רבה כי על ידי זה עליות השכינה.
כ"י ירושלים 3769, דף 123 א**

הצעה זו שמגיעה מתוך עולם מיסטי נותנת לגיטימציה מלאה לתפילה מבקשת כפשוטה. החידוש הגדול בשיטה זו מודגש דווקא בטקסט החסר. את רבי פנחס מקוריץ לא מעניינת כלל שאלת שינוי הרצון והמציאות. היא איננה מטרידה אותו והוא לא חש צורך להציע מנגנון מפותל כזה או אחר. יש לו אמירה מיסטית אליה אנו לא נכנס, ומתוך כך הוא קורא לחסידיו לבקש בתפילה ותו לא.

סיכום ביניים

בפתיחה הצגנו קונפליקט בין ההנחה שהתפילה משנה את המציאות לבין השאלה של שינוי הרצון הא-לוהי. בחלק זה הצגנו את השיטות שמקבלות באופן עקרוני את האמירה שיש לבקש על מנת לקבל. ראינו התמודדויות שונות באשר לשינוי רצון ה' ומנגנונים שמסבירים כיצד מחד המציאות משתנה ומאידך רצון ה' נותר במקומו. חתמנו בשיטתו של רבי פנחס שלמעשה מקבל רק צד אחד של הקונפליקט כאשר הוא מטיף לבקש על פרנסה מבלי להתייחס כלל לאמירה התיאולוגית של שינוי הרצון. בחלק השני של המאמר נסקור שיטות המערערות על

7. במישור זה נראה שיש נקודת השקה בין הרב קוק למהר"ל, אך התוצאה שונה. לפי שניהם התפילה נועדה להביא את האדם למצב של קדושה, אך לרב קוק מושג הקדושה הוא רחב יותר. לדוגמא, לפי מההר"ל אם האדם מבקש פרנסה הוא צריך להבין שהפרנסה נועדה לאפשר לו לעבוד את ה' ולכן הקב"ה נענה לו. לשיטתו, אם אדם סתם מבקש פרנסה, משום שהוא רוצה לחיות בכבוד, אז יש פה שינוי רצון והקב"ה לא יענה. ההגיון שעומד מאחורי מההר"ל הוא שהקב"ה נענה רק לבקשות שנועדו להתקרב אליו ולכן אם זה לצורך קדושה אז הוא נענה, ואם זה סתם אז אין מענה. נראה כי הרב קוק לא יסכים לכך משתי סיבות. הראשונה, משום שהרב קוק מרחיב את מושג הקדוש יותר מהמהר"ל. בעוד המהר"ל סבר שקדושה זה רק עבודת ה' של תפילה, תורה ומצוות, אצל הרב קוק גם עו החיים הטבעיים הוא חלק מחיי הקדושה. שנית, הרב קוק גם מדבר על הרצון הטבעי באופן עצמאי ולא כהכרח בהקשר של קודש, ולכן גם בקשה טכנית בעלמא תיענה אם היא באמת משקפת את רצונו וצרכו של האדם המתפלל.

עצם ההנחה כי התפילה אכן משנה את המציאות. מתוך הנחה זו עולות הצעות שונות למהות התפילה אשר מתנתקות מהתפיסה הפשוטה שהתפילה משנה את המציאות.

חלק ב

בחלק זה נסקור שיטות המניחות שהתפילה לא משנה את המציאות באופן פשוט. לאור הנחה זו עולות הצעות שונות למהות התפילה ולתפקידה.

רמח"ל

בנוסף לתפקידה הפרקטי של התפילה, שהצגנו בדברי הרמח"ל בחלק הראשון, מצייע הרמח"ל גם תפקיד מהותי. דהיינו, תפקידה הנוסף של התפילה הוא לאפשר לאדם להיות בקשר עם הקב"ה דווקא בעולם היומיומי המנותק מהקב"ה. כלומר, מעבר לבקשות עצמן, תפקיד התפילה הוא עצם השיחה עם הקב"ה והזכרת שמו. על ידי התפילה האדם מתעלה משפלותו ומתקרב לקב"ה. על פי הסבר זה, שאלת שינוי הרצון הא-לוהי כלל לא עולה, שהרי התפילה לא באה לשנות את המציאות הפרקטית, אלא ליצור שיח עם הקב"ה. בקצרה, התפילה מהווה זמן איכות של הקב"ה עם האדם, בו נוצר קשר אינטימי בין האדם וא-לוהיו.⁸

מהר"ל

בדבריו מציג המהר"ל מספר הסברים לתפקיד התפילה. אחד מהם מבאר שמהות התפילה היא עצם ההכרה שהכל מאת ה' יתברך. כלומר, בבקשות אין האדם באמת מבקש צרכים כאלה או אחרים, אלא בעצם אומר שמבלעדי הקב"ה לא היה לו כלום ולכן כל מה שיש לו בעולם הוא מחסדי הקב"ה. נראה שמטרת התפילה הזאת היא דווקא לשנות את האדם עצמו ואת תודעתו. כלומר, בניגוד להצעה הקודמת שראינו ברמח"ל, עיקר התפילה הוא לא עצם הקשר שנוצר בין האדם ובין א-לוהיו, אלא התודעה שנוצרה בעקבות התפילה אצל האדם. התובנה שהשפע בעולם נובע מהקב"ה הוא עיקר תפקיד התפילה.⁹

רש"ר הירש

הרש"ר הירש מזהה את הפועל "פלל" עם שפיטה, ולכן מפרש את התפילה כמעשה של משפט בו האדם עומד מול עצמו עושה משפט לעצמו. הרש"ר הירש מבין כי התפילה היא חשבון נפש. זהו זמן בו אדם בוחן את מצבו אל מול המצב השלם. התפילה, אם כן, מעמידה את האדם במרכז תשומת הלב ודורשת ממנו לבצע תיקון. אשר על כן, בהקשר הכללי עולה כי התפילה לא באה לשנות את המציאות אלא את תפיסת עולמו של האדם. יוצא כי התפילה עצמה אינה חלק ישיר מעבודת ה' אלא היא גורם שמביא לידי תיקון. כלומר, בתפילה האדם מבקר את עצמו ומוצא את הפגמים שבו. לאחר התפילה הוא מתקן את עצמו לא מכח התפילה, אלא מתוך עוצמותיו הפנימיות. בסופו של דבר יוצא שעבודת ה' שלו שלמה יותר. אם כן, התפילה היא חלק עקיף בלבד בעבודת ה' ואין לה משמעות מהותית כשלעצמה.¹⁰

8. דרך ה', חלק ד, פרק חמישי. בדומה לכך פירש גם ריה"ל בכוזרי במאמר שלישי (יש לעיין בהקשר זה בפסקאות ה', יא', יז). כך גם הצייע המהר"ל באחד משלושת פירושויו, להלן.

9. נתיבות עולם, נתיב התפילה, עמ' פא. למעשה בדברי המהר"ל מוצעים שלושה הסברים לתפילה. הראשון הוא עצם הקשר עם הקב"ה, השני הוא שינוי המציאות והשלישי הוא ההכרה שהכל מהקב"ה. נראה שהדברים לא בהכרח סותרים זה את זה אלא מהווים רבדים שונים בפעולת התפילה. ברובד הראשון התפילה משנה את המציאות, בשני עיקרה הוא עצם הקשר עם הקב"ה, ובשלישי התפילה מעצבת את תודעת האדם המתפלל.

10. ספר חורב, פרק 98, ע"פ תרגום של הר"ר י. רוטשילד. מעינות ד, עמ' 114.

מגיד ממעזריטש¹¹

באופן כללי המגיד הושפע רבות מהתפיסה הקוואיטיסטית. תפיסה זו קוראת לביטול מוחלט של האדם ועולמו אל מול הקב"ה וענייניו העליונים. מתוך תפיסה זו משליך המגיד על עולם התפילה. ראשית, יש לציין כי קשה להגדיר בדיוק מהי גישתו לתפילה. ישנם מספר מסורות משמו אשר נחלקות ביניהן בפשר התפילה. נתחיל אפוא בהבנה הקלאסית של המגיד ממעזריטש:

אל יתפלל אדם על עסקי צרכיו רק יתפלל תמיד בשביל השכינה שתגאל מגלות. וכן הזוהר קורא אותם המתפללים בשביל עצמם ולא בשביל השכינה נקרא כלבים עזי נפש האומרים הב הב.

מגיד דבריו ליעקב ג, עד

בפסקה זו רואים כי המגיד שולל מכל וכל את התפילה המבקשת במוכנה הקלאסי. מטרת התפילה איננה בשביל האדם שיפרוש את רצונותיו בפני ה' אלא למען השכינה. נראה כי מטרת התפילה לפי המגיד היא מיסטית. עקרון הבקשה נשלל לגמרי ובכך לכאורה שאלת שינוי הרצון כלל לא מתחילה. אולם נראה כי המגיד כן חושב שניתן לשנות את המציאות על ידי התפילה משום שאמנם הוא שולל את הבקשה הפיזית אך התפילה כן משנה לדעתו את המציאות המיסטית.

לכאורה ניתן היה להבין כי המגיד חושב שהבקשה הגשמית של האדם לא נענית ולכן אין עניין לבקש אלא רק להתפלל בשביל השכינה. אמנם, המגיד עוד מוסיף בכתביו משל בו נראה כי הבקשה אכן נענית, אלא שהמגיד סובר שאין זה ראוי לבקש דברים נחותים כל כך מהקב"ה. במשל הוא מבאר כי הקב"ה עסוק בעניינים שברומו של עולם כגון גאולת השכינה וכדומה והבקשות הגשמיות של האדם מסיחות את דעתו כביכול וגורמות לו להתעסק איתם ולהניח את הדברים הגדולים באמת.¹²

בין תלמידיו היו שהציגו את המגיד כגישה קיצונית אולם תלמידיו האחרים הביאו מסורות פחות קיצוניות משמו. לדוגמא, ה'אור תורה' מוסר משמו שמותר לבקש גם בקשות פיזיות, אם זה מתוך הכרה שהן במטרה לרומם את עצמך כחלק מהשכינה.¹³ לחלופין אנו מכירים משל של רבי שלמה מלוצק שמתאר את השמחה של הקב"ה כאשר הוא נענה לבקשותיו האישיות של המתפלל. מובן שלא מדובר על בקשות בעלמא, אלא במצב בו האדם 'פועל של המלך', דהיינו, מטרת הסיוע היא נחוצה דווקא לעבודת ה'.¹⁴

בניגוד למסורות שדבקות בגישה שוללת בכלליות את התפילה המבקשת, ישנה גישה קיצונית של רבי לוי יצחק מברדיטשב שמביא בשם המגיד דברים הפוכים בתכלית. הנחת היסוד הנובעת מהתפיסה הקוואיטיסטית (=ביטול) נכונה גם במסורת של רבי לוי יצחק. אולם מתוך נקודת מוצא זו הוא מבין את התפילה באופן שונה לגמרי. לדידו, התפילה איננה שוללת את הבקשה כפי שראינו עד כה אלא רואה את הבקשה כעיקר העניין. כיצד אפוא מסביר רבי לוי את עניין הבקשה בתפילה?

**כי ידוע בשם אדוני מורי ורבי מ' דוב בער זצ"ל על הפסוק רצון יראיו יעשה שהקב"ה עושה רצון ליראיו שיבקשו ממנו על הטובה ולזה שהקב"ה רוצה להשפיע טובות לישראל שולח הרצון בכדי שיבקשו...
קדושת לוי השלם, עו ב – עו א**

11. לשם הרחבה ניתן לעיין בספרה של רבקה ש"ץ אופנהיימר, **החסידות כמיסטיקה**, בפרק על התפילה, עמ' 78.

12. **ליקוטי יקרים ז, א.**

13. **אור תורה**, ירושלים תשט"ז, קסא א, וכן בכ"י ירושלים דף 31 ב.

14. **דברת שלמה**, חלק ב, ג ב – נא א.

לשיטת רבי לוי עצם הרצון שיש לאדם אשר בגינו הוא מבקש בתפילה מגיע מהקב"ה. כלומר, כאשר הקב"ה רוצה להשפיע טובה הוא גורם לאדם לחוש חוסר ולבקש על כך בתפילה, ואז הוא משפיע טובה על ישראל. יתרונה של שיטה זו הוא בפתירת שאלת שינוי הרצון. קרי, אין כאן שני רצונות אשר מתנגשים, ולאור בקשת האדם הקב"ה משנה את דעתו, אלא יש כאן רצון אחד בלבד של הקב"ה שיוצר באופן חד צדדי את רצון האדם. חסרונה של שיטה זו בכך שהיא בעצם מציגה גישה קיצונית דטרמיניסטית אשר לא נותנת מקום לפעולה בחירות של האדם. לפי גישה זו, התפילה איננה נותנת לגיטימציה לעולמו האישי של האדם אלא מהווה חלק מתוך עולם דטרמיניסטי של הקב"ה.

לסיכום, ראינו שלוש מסורות שונות משמו של המגיד ממעזריטש: קוויאטיזם קיצוני – לא ראוי לבקש בתפילה אלא רק להתפלל על השכינה. קוויאטיזם מתון – לא ראוי לבקש כלל אלא לצורך עבודת ה' או בשעת צרה. רבי לוי יצחק מברדיטשב – עצם התפילה הוא רצון דטרמיניסטי ולכן ניתן להתפלל באופן חופשי.

רמב"ם

את שיטת הרמב"ם ביחס לתפילה חייבים להתחיל ללמוד דווקא מתוך דבריו על ההשגחה בעולם. הרמב"ם טוען שישנה השגחה פרטית רק לאנשים השלמים, החכמים הגדולים שהשיגו מושכלות. לרוב פשוטי העם אין השגחה פרטית, כי אם על כלל המין האנושי כפי שמתאר אריסטו. לא ברור מהי טיבה של השגחה זו בה זוכים הפרטים, וישנן שתי אפשרויות להסביר את דברי הרמב"ם. נתאר אם כן את השיטות וננסה לאור זאת להבין את יחס הרמב"ם לתפילה.

בעולמו של הרמב"ם ככל שהאדם יותר משכיל, כך הוא זוכה להשגחה יותר פרטית מהקב"ה. אשר על כן, הדרך של האדם לשפר את מצבו בעולם היא על ידי רכישת המושכלות. לפי זה נראה כי יכול להיות שינוי במציאות במובן בו הקב"ה משגיח על המשכילים ורצונו מתערב ממש במציאות (על ידי הטבע כמובן). האדם, על ידי רכישת המושכלות, נכנס לרשימה של האנשים הבודדים הזוכים להשגחה הישירה של הקב"ה וכך הוא זוכה בשפע.

הבעיות לענייננו בשיטה זו היא שלתפילה אין משמעות והיא לא נוגעת להשגחה. האדם מקבל שכר לפי השגותיו השכליות ולא בעקבות התפילה. כלומר, רק השגת המושכלות מביאה להשגחת הקב"ה וקבלת שפע, בעוד התפילה כשלעצמה חסרת תכלית. בקצרה, בתפיסת עולמו של הרמב"ם לא ברור מה מקומה של התפילה. הרמב"ם אומר שהאדם זוכה ליותר השגחה על ידי השגת המושכלות, ואם כן, כיצד התפילה מסייעת לו הרי אין מקום לבקשה?

הרב פרופסור יעקב בלידשטיין במבוא לספרו על התפילה במשנת הרמב"ם מציג את הסתירה הנ"ל.¹⁵ הוא טוען כי מצד אחד הרמב"ם מקבל את הנחות היסוד של הפילוסופיה לפיה הא-ל משגיח על הפרטים לפי ההשכלה שלהם, ולכן לשיטתו לא מובן מה תפקידה של התפילה. אולם, מצד שני, הוא מחוייב למסורת שרואה ערך עצום בתפילה.

הרב בלידשטיין מתבסס על פרק לב בחלק ג במורה נבוכים שם מחלק הרמב"ם בין הכוונה הראשונה לשנייה. דהיינו, המטרה הסופית בעבודת ה' היא השגת המושכלות על מנת להידבק בה' ואותה הוא מגדיר ככוונה הראשונה. לעומת זאת, כל הקרבנות, המצוות ואף התפילה, מוגדרות ככוונה שנייה שתפקידה להיות אמצעי לאדם להגיע אל המטרה הראשונה. כלומר, במקום להשליך את האדם ישר למים העמוקים הקב"ה נתן לו דברים שהוא רגיל בהם וכך הוא יוכל להתקדם לאט אל עבר הכוונה הראשונה.

לאור זאת עולה כי התפילה ההלכתית כפי שאנו מכירים אותה כיום איננה עומדת בפני עצמה. כלומר, התכלית אליה אנו חותרים היא ההידבקות בקב"ה, והתפילה לפי הרמב"ם מהווה אמצעי להגעה אל התכלית. נראה אפוא, שהתפילה כבקשה ותחינה לפי הקב"ה איננה רלוונטית לפי שיטת הרמב"ם. בתפילה אין האדם מבקש על צרכיו באמת לפני הקב"ה, אלא הוא משדרג את תפילתו לעבר דרגת התפילה המתבוננת שהיא שכלית לגמרי.

15. מבוא לתפילה במשנת הרמב"ם, יעקב בלידשטיין.

אולם הרב בלידשטיין מסתייג ממסקנה זו ומעדיף לומר כי גם לתפילה ההלכתית יש מקום חשוב בעבודת ה' כשלעצמה, ואין להבין מדבריו שהיא מיותרת. הוא מסביר זאת בפשטות לאור המודל של הכוונה הראשונה והשנייה. התפילה ההלכתית היא הכוונה השניה בדרך אל הכוונה הראשונה, שהיא התפילה המתבוננת. כאשר הרמב"ם פוסק להלכה כי יסוד הכוונה חשוב ביותר בתפילה ההלכתית, הוא מזכך את התפילה ההלכתית ומקרב אותה אל התפילה המתבוננת שהיא הכוונה הראשונה.

יש לציין כי הרב בלידשטיין אומר כי ישנם שני סוגים של תפילה, ואם כן, התפילה ההלכתית שונה מהותית מהתפילה המתבוננת. לשניהם יש מקום חשוב בעבודת ה' של היהודי וזאת משום שהאדם הפשוט לא מסוגל לבצע ישירות את התפילה המתבוננת ולכן תיקנו את התפילה ההלכתית. עם זאת, יש לציין, כי במשנת הרמב"ם יש את יסוד הכוונה בתפילה שמוסיף לתפילה ההלכתית את המימד הרוחני אשר מושך את התפילה ההלכתית אל עבר התפילה המתבוננת.

לסיכום, מסביר הרב בלידשטיין כי הרמב"ם ניסה לאחוז בחבל משני קצותיו. לכן הוא מסביר כי הרמב"ם הפך את אידאת התפילה להתבוננות רוחנית של מחשבה בלי דיבור ומעשה. כלומר בתפילה יש השגות שכליות בהתאם למחשבה הפילוסופית. הרמב"ם האמין כי הוא חושף את הרבדים העמוקים אליהם התכוונו חז"ל כשתיקנו את התפילה. באשר לתפילה ההלכתית, הרמב"ם מסביר את מהותה בדומה להסברו על מושג הקורבנות המפורסם.¹⁶

לאור מה שראינו עד כה, יוצא שלפי הרמב"ם התפילה האידיאלית, המתבוננת, משנה את המציאות. זאת משום שע"י התפילה האדם משיג מושכלות, שהרי לפי הרמב"ם ככל שהאדם משיג יותר מושכלות כך הוא זוכה ליותר השגחה פרטית. דע עקא, באמצעות התפילה המסורתית שאנו מתפללים כיום, אין אנו משיגים מושכלות ולכן כל תפקידה הוא להיות אמצעי בדרך אל התפילה המתבוננת, וממילא נראה שהיא איננה משנה את המציאות. כל זאת משום שבתפיסת עולמו של הרמב"ם רק השגת המושכלות משפיעה על המציאות.

חלק ג – התפילה הקיומית

עד כה עיסוקנו בתפילה נשא אופי תיאולוגי מנוכר. כעת ברצוננו להוריד את הדיון אל המישור הקיומי בו נשאל כיצד האדם חווה את התפילה ובאיזה אופן היא משפיעה עליו. ראשית, כפי שתיארנו בפתחת המאמר, חווית התפילה מנותקת מהאדם המודרני ועולמו הריאלי. האדם המשכיל מתקשה להאמין בתיאולוגיה של התפילה וביכולת המימוש של בקשותיו. זאת ועוד, גם אם היה מאמין שהתפילה אכן יכולה לשנות את המציאות, לא בטוח שהיה חפץ בכך. לאדם המודרני יש צורך בסיסי ליצור, לכבוש ולהתקדם בחייו תוך עמל והנאה מיגיע כפיו. הוא חי בתודעה עמוקה הדורשת ממנו את התחושה של 'כוחי ועוצם ידי'. בניגוד לכך, התפילה משדרת לכל אורכה את האמירה כי הכל תלוי בקב"ה. היא דורשת מהאדם לבקש את צרכיו, ובכך להודות בעצם, שלא 'כוחי ועוצם ידי עשה לי את כל החיל הזה'.

שנית, חווית התפילה כמפגש עם הקב"ה מתסכלת ביותר גם מטיב הקשר בין האדם לאלוהיו. עצם המפגש עם הקב"ה מופיע פעמים כדמות מרוחקת וטרנסצנדנטית, ופעמים כדמות קרובה שמהווה משען. הדיאלקט הזה מונע מהתפילה להיות בית חם ולהעניק חוויה הרמונית אחידה. מעבר לכך, השיח של התפילה נושא אופי חד צדדי בו הקב"ה לא משתתף כלל בשיח. נוסח התפילה טורח להדגיש לנו את ריחוקו של הקב"ה בגוף השלישי שהוא משתמש פעמים רבות במהלך התפילה.

שלישית, עולמו הפרטי של האדם נפגע במידת מה ממוסד התפילה. עצם דרישת ההלכה להתפלל גם כשלא נוח פוגעת בחופשיותו של האדם. הגדרים הקבועים של טקסט קבוע וזמנים קבועים כופים על האדם לוח זמנים אשר לא תמיד מתאים לעולמו החירותי של האדם. יותר מכך, גם אדם שבאופן בסיסי חש צורך להתפלל פעמים שנוח

16. "ואשוב אל כונתי ואומר כי כאשר היה זה המין מן העבודה רוצה לומר הקרבנות על צד הכונה השניה, והצעה והתפלה וכיוצא בהן ממעשה העבודות יותר קרובות אל הכונה הראשונה (השגתו יתעלה והנחת ע"ז) והכרחיות בהגיע אליו, שם בין שני המינים הפרש גדול" (מורה נבוכים

ג, לב)

לו דווקא לעשות זאת באופן אינדיבידואלי ואילו התפילה כמוסד דורשת ממנו להשתתף במניין. בקצרה, גם אם נניח שאת רעיון התפילה האדם מקבל, עדיין יש לו רתיעה ממוסד התפילה שנושא אופי כפייתי. נראה כי שאלות אלו קשות מדי בכדי לדחותם בקש. גם אם נוכל לתת מענה שכלי והגיוני אין זה מחייב כי הדברים אכן יתיישבו על הלב. נראה כי על שאלות מעין אלו אין אנו נוקטים במענה של דחייה, אלא מנסים להוסיף על גבי הקושיות מענה כללי. נראה כי אם נוכל לתת מענה קיומי עמוק אשר מסביר את התחושה הכמהית של האדם הנוזק לתפילה, כל הקשיים יתגמדו למולו.

התפילה מתעלה מעל הקשיים התאולוגיים והאמוציונליים. האדם זונח את שכלו, שאין ביכולתו לתפוס את האלוהות ולהבינה, כמו גם לתרגם את הקשר עם ריבונו של עולם למושגים תבוניים, ויוצר לו אי של חוויה קיומית מנחמת, כתינוק הפונה אל אביו. האדם המתפלל אף אינו עוסק בסער הפנימי שבו ובניסיונות ליישבו. סתירות פנימיות אלה, שברגיל מביאות אותו לידי קושי, הופכות להיות בסיס לקשר.

הרב שרלו, והיו לאחדים בידך, עמ' 105

בדברי הרב שרלו אנו רואים כי שאלות קיומיות חזקות לא ניתן לתרץ באופן מקומי וקוסמטי. דרושה אמירה מהותית קיומית אשר תתן מענה לכל השאלות. המענה יבאר מדוע יש צורך עצום לחווית התפילה ומדוע, למרות כל הפערים והקשיים, בני האדם עדיין חשים צורך עמוק להתפלל. מוסד התפילה אמנם יוצר קשיים ומצבי דיסוננס אולם האנושות עדיין זקוקה לו כפי שהוא. איזה הסבר חוויתי מהותי ניתן למצוא לתפילה? נראה כי בעיון בכתבי הגרי"ד נוכל למצוא את המענה למבוקשנו:

כפי שנתבאר, התפילה היא צורך חיוני לאיש הדתי, אין הוא יכול לעצור במעמקי נפשו את ההגות ואת הרגשים, את הלבטים והתלאות, את עריגותיו וכיסופיו, את ייאושו ומרירותו, בקיצור - את כל העושר הרב הגנוז בתודעתו הדתית. בלימת הביטוי הליטורגי היא מן הנמנע. התפילה הכרחית היא. הרב סולובייצ'יק, 'רעיונות על התפילה', איש ההלכה - גלרי ונסתר, עמ' 245

נראה כי בשורה התחתונה, לאחר כל התלונות, הקושיות והנתקים שיש על התפילה, האנושות מוצאת את עצמה מתפללת פעמים רבות לקב"ה. לאדם יש צורך כמהי בסיסי ביותר לעמוד אל מול בוראו, לשוחח עמו ולבקש. גם אם שכלית יש לו שאלות, גם אם רגשית הוא חש פערים מסויימים, עדיין הוא פונה אל הא-ל בצר לו. בדרך לא דרך האדם מוצא את עצמו גם במקום המרוחק ביותר פונה אל אלוהיו.

אפילוג

לאחר שעלתה לנו בעית התפילה שהצגנו בהקדמה, החלטנו לעבור בן ספרים והוגים שונים במטרה למצוא תשובות שונות לבעיה. אנו מרגישים כי יש לנו נתק מסויים עם התפילה ולכן שאלנו את עצמנו כיצד ניתן להתגבר על זה. הגענו למסקנה כי מתוך לימוד וחקירה בנושא התפילה נוכל להתחבר אל הנושא. השאלה דרכה נכנסנו לנושא התפילה היא השפעתה על המציאות ורצונו של הקב"ה. חשבנו כי אם נמצא סברה שתתיישב על ליבנו נוכל להתחבר לעולם התפילה.

סקרנו שיטות רבות, החל מעולם הראשונים ועד אחרוני האחרונים. במאמר לא הצגנו את השיטות באופן כרונולוגי אלא על פי חלוקה תמטית. בחלק הראשון הצגנו שיטות המניחות שהמציאות מושפעת מהתפילה באופן ישיר. ביארנו כיצד על פי כל שיטה ניתן להסביר את שינוי הרצון הא-לוהי שהתפילה יוצרת כביכול. בחלק

השני הצגנו את השיטות שלמעשה מבינות שהתפילה לא ממש משנה את המציאות אלא פועלת באופן אחר. ביארנו כיצד כל שיטה רואה את מהותה ותפקידה של התפילה. תחושתנו הכללית מהלימוד בחלק זה הייתה לא ממצה. הבנו שתרוצים שכליים אינם יכולים להשפיע על חוויה אישית של האדם. חשנו כי אין אנו מסופקים מהתירוצים שניתנו לנו. נדמה כי מה שמתיישב על השכל לא בהכרח מתיישב גם על הלב. לאור זאת, יצאנו לחפש שיטה המתמודדת עם הבעיות הקיומיות שבתפילה. הגדרנו לעצמנו בעזרת ספרו של הרב שרלו את הבעיות הקיומיות, כיצד התפילה מתנגשת עם עולמנו האישי. ראינו כי יש פער גדול בין חווית החיים המודרנית שלנו ובין חווית התפילה. נדמה היה כי אין דרך לגשר על הפער הזה. בשלב מסוים חשבנו לטעון, על פי שיטת הרמב"ם, שהתפילה הפשוטה כפי שאנו מכירים אותה כיום כבר איננה רלוונטית וצריך לעבור לתפילה מתכוננת בסגנון של דבקות בה' וכדומה. בסופו של דבר הגענו לשיטתו של הרב סלובייצ'יק. בדבריו הוא מתאר דיאלקטיקה מסויימת בעולם התפילה ובעיות קיומיות שונות. אולם בדבריו מצאנו מנוח דווקא בפסקה בה הוא מתאר את התפילה כחוויה אקסיומטית כמהית. אנו מרגישים בסופו של דבר כי יש לנו צורך בסיסי בתפילה. גם הבעיות השכליות וגם הפערים הקיומיים לא מכהים את תחושתנו הבסיסית כי התפילה היא נדבך חשוב בחיים. איננו בטוחים כי בסופו של דבר ממהלך הלימוד כולו יצאנו עם תשובה חד משמעית בידנו. לא ברור לנו מהי התפילה, כיצד היא עובדת, ומהי החוויה אותה צריך לחוש האדם. עם זאת, יצאנו עם סיפוק מרוחב הדעת ועושר התורה עמהם נפגשנו בלימוד. שמחנו לראות שמשך כל התקופות, ניסו חכמי התורה לפתור בעיה זו, ואין זו בעיה פרטית שלנו. עם זאת, ראינו גם שכל תשובה ניתנה על בסיס קשר מסוים לצורת המחשבה שהייתה מקובלת אז. דווקא מתוך ריבוי השיטות יצאנו, במקום מסויים, דווקא נבוכים. מקובלנו מהרב שרלו כי במקום בו יש הרבה תירוצים השאלה חזקה הרבה יותר מהתירוצים. אף תירוץ לא עומד בכוחות עצמו. וכך אולי, בתקופתנו הפוסט-מודרנית כל אחד צריך לנסות ולאמץ לו את השיטה אליה הוא מתחבר ואת הדרך האישית שלו אל התפילה שלו.

עם זאת, יצאנו עם אמירה בסיסית של צורך בתפילה. אין לנו לסכם את המאמר אלא בקריאה לכולנו להתחבר לצורך הזה ולגאול את התפילה מחשכת השיגרה.